

SALY NOÉMI

# KOLOZSVÁR KÁVÉHÁZ, BUDAPEST



...első hőse egy pont  
200 évvel ezelőtt  
született pesti kávé,  
utolsó áldozata egy  
jövőre 70 éve bezárt  
kávéház, a kettő között  
pedig ott szervezkedik,  
gyilkol, mulat vagy csak  
egyszerűen éldegél  
az én szeretett városom,  
Budapest.  
Kolozsvár kávéház, VII.,  
Dohány utca 40.  
Szimat!

**A**társadalomtudományok nagy francia mestere, Marcel Mauss (Durkheim unokaöccse és tanítványa, majd Lévi-Strauss professzora) *A test technikái* című tanulmányában<sup>1</sup> így elmélkedik: minden tudományterület határvidékén van egy nagy kupac, amelynek ormára a tudatlanság kitűzi a „különfélék” feliratú zászlót. Na, ott vannak azok a kérdések, amelyek előbbre visznek.

Amikor kávéháztörténeti kutatásokra adtam a fejem, nem gondoltam, mennyire igazat kell adnom ennek a sziporkázóan okos, szellemes tudósnek.

Hogy a kávéháztörténet nem tudomány? Aha, csak valami jópofa izé. De mit mond Richard van Dülmen? „Ha... egyes cselekedetek és kulturális megnyilvánulások jelentésösszefüggését akarjuk rekonstruálni, akkor ezeket gondosan fel kell tárni, és nem elhamarkodottan valamilyen előre megállapított elmélet értelmében kategorizálni.”<sup>2</sup> A kávéház használata nem kevésbé „kulturális megnyilvánulás”, mint az a folyamat, amelynek során közhelyszerű torzképe a 20. század közepétől kialakult, így a tények feltárása semmiképp sem felesleges.

Témaválasztásunk és módszerünk azokhoz a 20. század utolsó harmadában megjelent társadalomtudományi irányzatokhoz (mikrotörténet, Alltagsgeschichte) kapcsolható, amelyek tárgya a mindennapi élet. A mikrotörténet-írás „ismert jelenségekről alkotott képünk módosítását tűzi célul úgy, hogy a tanulmányozott jelen-

séget több nézőpontból vizsgálva elemzi, gyakran egymásnak ellentmondó valóságokat feltárva. Ebben a megközelítésben a lépték, pontosabban az elemzés különböző szintjei közötti játék a történetírói gyakorlat központi szervező elemévé válik... a kutatott tárgy körvonalainak lépcsőzetes felfedezése és a léptékváltások következtében keletkező diszkontinuitás nem teszi például lehetővé az egyszerű, egyenes vonalú narrációt.”<sup>3</sup>

E történelemszisztem szerint az átlagos épp átlagossága miatt tekinthető reprezentatívnak, mivel „mikrokozmoszként foglalja magában azokat a vonásokat, melyek egy meghatározott történelmi időszak valamely társadalmi rétegére jellemzőek”.<sup>4</sup> Képviselői mára egyértelműen bizonyították: az átlagos is lehet elbűvölően érdekes és értékes kutatási tárgy. A kávéházakról a köztudatban élő, gyakran torz kép alapjául pedig éppen néhány kivételezett „szent hely”, sőt ezek irodalmi megjelenítése szolgált, ezért éppoly hasznos feltérképezni, hogy milyen volt az átlag, amelytől eltértek, mint megvizsgálni, hogy ha valóban eltértek, akkor az miért, hogyan történt. Ebben a tanulmányban egy „átlagos” budapesti kávéházat fogok tüzetesebben megvizsgálni a sajtó tükrében.

A kávéháztörténet első közelítésben intézménytörténet. Ez a félig-meddig önálló tudományág a tágan értelmezett embertudományok mindegyikében jelen van. Kutatási tárgyaként gondolhatók el például a társadalom vagy a hatalom nagy alapintézményei, mint a család, az egyház, az iskola, a hadsereg, az alkotmány vagy akár maga az állam – ilyen témájú munkáknak se szeri, se száma –, de olyanok is, amelyeket bajosan lehet hagyományos keretek közé szorítani, gondoljunk csak Foucault híres műveire a büntetés-végrehajtás vagy az elmegyógyintézetek történetéről. Ismerünk történelmi tanulmányokat – de messze nem elegendő! – az egészségügy intézményeiről (kórház, fürdő), a művelődés, a szórakozás, a sport intézményeiről (könyvtár, múzeum, színház, mozi, irodalmi szalon, mulató, sportegyesületek), tudományos vagy a tudomány céljait is szolgáló intézményekről (akadémiák, kutatóintézetek, botanikus kertek, állatkertek), a könyv- és lapkiadás intézményeiről (nyomdák, szerkesztőségek), a gazdasági élet intézményeiről (bank, tőzsde, biztosító), a legkülönfélébb szolgáltatásokról (piac, közlekedés, hírközlés, prostitúció) stb.

Ha e roppant tarkaságon végigpillantva megpróbálunk választ adni arra a kérdésre, voltaképp mi az, hogy intézmény, azt mondhatjuk: közösségi szükséglet kielégítésére szolgáló, szokások vagy törvények erejével létrehozott tartós társadalmi struktúra. A kávéházra ez a meghatározás minden elemében igaz, nyugodtan munkához láthatunk.

Menet közben, ahogy ez lenni szokott, újabb és újabb elágazásokhoz értem: az erdőben loholó vadászkutya érezhet így, amikor minden bokor alatt kínálkozna egy még meleg nyúlfészek vagy ínycsiklandó fácáncsibe, de neki nem szabad levennie az orrát az üldözőbe vett vaddisznó véres csapájáról. Nem fosztom meg magamat, de az olvasót se attól a gyönyörűségtől, hogy ezeket legalább címszavakban jelezzem. Így láthatóvá válik, hogyan nem születik meg egy könyv, melynek első hőse egy pont 200 évvel ezelőtt született pesti kávé, utolsó áldozata egy jövőre 70 éve bezárt kávéház, a kettő között pedig ott szervezkedik, gyilkol, mulat vagy csak egyszerűen éldegél az én szeretett városom, Budapest.

Kolozsvár kávéház, VII., Dohány utca 40. Szimat!

## Hereintől Kolozsvárig

■ Herein Mátyás (1818–1889) kiskamaszként, 1831-ben került szüleivel Morvaországból Pestre. Hogy a család korábban is vendéglátással foglalkozott-e, nem tudjuk, de ő maga „már 1849-ben kávéos volt a régi »Zrinyi«-ben, majd 20 éven át a Károly-körúti Huszár-házban volt kávéháza”.<sup>5</sup> (Megnyitását 1858. december 4-én jelenti be a sajtóban. Állítólag itt szolgáltak föl Pesten először kapucínert.) Kiváló szakemberként komoly vagyoni tetteket, amelyből 1873–74-ben bérházat építtetett Gottgeb Antallal a Dohány utca 40. telkére, egy saroknyíra a Kerepesi (ma Rákóczi) úttól. „A főv. régi polgára összesen 35 évig szerepelt mint kávéos, legutóbb a Nyár- és Dohány-utca sarkán. Özvegyén kívül négy gyermeke és számos unokája gyászolja” – tudósít a nekrológ.

*(Elágazások: kávéház a Bach-korszakban; a Huszár-ház; Gottgeb Antal és működése; az önállóvá váló Erzsébetváros; Herein gyerekei, különös tekintettel Károlyra)*

A házat a család eladta, 1912 tavaszán egy részéből szálloda lett, földszintjén étteremmel és kávéházzal:

„A főváros kellős közepén fényesen berendezett szálló nyílt meg »San Remo« cím alatt (...) 100 szobával, lifttel, villámmal [villannyal], középponti fűtéssel, ébresztő órával, külön étteremmel, az országos híri Putzer György vendéglős vezetése alatt. A kávéházban az összes bel- és külföldi lapok. A szállóhoz mindkét pályaudvarról közvetlen villámos-összeköttetés van a Rákóczi-ut és Nyár-utca sarkán. Ez a szolid családi szálló, melyet a Budapestre utazók legmelegebb figyelmébe ajánlunk, bizonyára rövid idő alatt az egész országban népszerű lesz.”<sup>6</sup>

„A gazdaközönség új szállodája a San Remo Szálloda, Budapest, VII. kerület, Dohány-utca 40. sz. [...] Gazdák, gazdatisztek 15% engedményben részesülnek. Szíves pártfogást kér: Sárkány József szálloda tulajdonos, nyug. gazdatiszt.”<sup>7</sup>

1913 januárjában mai szemmel nézve elég vicces hirdetés jelenik meg a *Pesti Hírlap*ban:

„Hotel San-Remo szálloda Dohány-utca 40. bekebelezett szerződéssel azonnal, családi viszály miatt átadó. Érdeklődni a bérlőnél Sárkány Józsefnél 1-2 közt.”

A vevő, Récei Gusztáv vendéglős a házat is megveszi. (Özvegye 1916-ban adja majd el Komáromi Lajosnak.) A szálloda 1943-ig, a kávéház 1949-ig működött. A 2. világháború után hivatalok költöztek a volt hotelszobákba. A felső két szinten, amelyekre 1936-ban még egy újabb is épült, mindvégig bérlakások voltak.

Herein és vendégei Balla Vilmos *A Kávéforrás* című könyvében is kaptak két bekezdést:

„Amikor még az egész komplexum [a Huszár-ház] egy épület volt, a Károly-körúti oldalon meglapul a Herein-féle igen szimpla berendezésű nyárszobák kávéház, amelynek ócska asztalait és székeit nyaratszaka egyszerűen kirakták a »macskafejekkel« rosszul kövezett udvar közepére (minden sátor vagy »kert« nélkül), és itt élvezik aztán a stamgasztok<sup>8</sup> a tizkrajcáros feketéket némi kalabriászozás és dominózás kíséretében. Talán a billiárd-asztalokat is kiteszik, de hát ilyen alkalmatosság nem is volt.<sup>9</sup> A kávéos párforintos napi bevételeiből mégis annyit tud félrerakni, hogy háromemeletes sarokházat építtet a Dohány-utcában – igaz, hogy a régmúlt időben az ilyen vállalkozáshoz aránylag nagyon kevés készpénz kellett –, és ide helyezi át a Café Herein-t. Vele együtt átmegy az új helyiségbe a törzsvendégek zöme, amelyhez többek között Friedman,<sup>10</sup> a

szomszédságban levő zsinagóga főkántora és Susny, a második »előimádkozó« is tartozik. [...]

Az új Herein világaról az első adatot 1874-ből találtam – az alábbi életművészek már a vadonatúj belső-erzsébetvárosi termekbe gyűltek.

„[A város kétes figurái] közé tartoznak azok, kik vagyon, hivatal, munka és rendes jövedelem nélkül, még a hozzájuk közel állók előtt is megfoghatatlan módon szerzik meg kenyerüket [...] Némelyek valóságos dandyk, mások közönséges vagy épen siralmas kinézésűek. A finom uracsot játszó oly csinos öltözetet viselnek, oly fényes hengerkalapban járnak, az ember azt hinné, hogy Rothberger ruhatermei s Pórfi vagy Quentzer kalaptárai ingyen állnak rendelkezésükre. A kifogástalan nyakkendő csokra, mindennap friss virág-bokréta, finom séta-pálcza egészítik ki külső eleganciájukat. Mások kopott, de tiszta ruhában járnak, melyen látható, hogy szőrét már rég levette a kíméletlen kefe. Találni köztük egészen lerongyolott alakokat is, kikről nem tudni, koldusok-e vagy farkarok. [...] Ez osztálynak azon tagjai, melyek az iparlovagokhoz igen közel állnak és már külső megjelenésükkel is téves fogalmakat akarnak magukról adni, a Café Francaisban, a Rosner- és Herein-féle kávéházakban, a farsangi idényben a nyilvános bálokön találhatók. A tőzsdében és a tőzsde körül is lehet gyönyörű példányokat találni...”

Jártak ide szelídebb és jobb erkölcsű vendégek is: 1882-ben „a dohány-utcai Herein-kávéházban egy harminc tagú kávézó társaság elhatározta, hogy naponkint a fekete kávé árához legalább egy krajcárt tesz, s ebből egy kis alapot képez szegény gyermekek téli ruházására; már is 25 ft gyűlt be e célra a fillérekből.”<sup>11</sup>

Újságot olvasni és politizálni minden kávéházban szokás volt, de az ilyen irányú markáns szakosodás jóval ritkább. Ezért fel kell figyelnünk arra is, hogy 1884-ben a Hereint az Eötvös-párt tanyájaként említik: az odamerészkedő Matlekovics-párti kortes össze is verekedett a „helyi erőssel”. (A bíróságon vád és viszontvád visszavonásával, mosolyogva kibékültek.)<sup>12</sup>

*(Elágazások: jótékony asztaltársaságok; politikus-kávéházak; Eötvös Károly és köre mint törzsvendégek)*

Herein Mátyás a kávéházat élete utolsó éveiben már bérbe adta: 1886-ban Mayerhoffer Károly Trieszt városát tűzi a cégérré. (Az ő idejében szelídebb a közönség: például a budapesti órászegédek betegsegélyező egyesülete ülésezik itt. Egy hírlapi félmondat szerint a Trieszt „nem tartozik a főváros legelőkelőbb kávéházai közé”.)

1896 februárjától új bérlő jön, cégért cserél, s új nevéhez illő választékkal csalogat:

*Hova menjünk ma estére?*

*Menjünk a Miska bácsihoz, ki a Dohány- és Nyár-utca sarkán volt „Trieszt” kávéházat átvette s most Hazafi kávéház czimen vezeti.*

*Valódi debreczeni kolbász és sült szalonna után jó gödöllői borokat kaphatni. Szíves látogatást kérve maradtam tisztelettel Miska bácsi, a Ferenczyben volt főpinczér:*

*Külön szobák! Tutti quanti*<sup>13</sup>

A „mulatni vágyók gyűlhelye” sem jut egyről a kettőre. Egy év se telik bele, 1897 januárjában megint új szereplő jelenik meg a porondon: „Van szerencsém a n. é. [nagy-

érdemű] közönséget, ismerőseimet és jó barátaimat értesíteni, hogy a Nyár- és Dohány-utca sarkán levő, volt Hazafi-kávéházat átvettem és azt saját kezelésem alatt fogom vezetni. Miután gondoskodtam a legpontosabb és legjobb kiszolgálásról, kérem a n. é. közönség becses pártfogását. Esténkint Boros Gyula híres cigányprímás hangversenyez.

Kiváló tisztelettel

Borbás Gyula, kávé<sup>s</sup>”<sup>14</sup>

1898-ban Spitz Samu jön, és megint cégért cserél. A hangulat és a vendégkör megváltozik:

*Ma és mindennap hangversenyezik a legjobb és legszebb Elite női zenekar  
Csapek karmester vezetése alatt*

*Sabária-kávéházban, Dohány-utca 40. Nyár-utca sarok<sup>15</sup>*

*A Magyarországi Zenészek Egyesülete tagjainak találkozó helye Budapesten, VII. ker., Dohány-utca 40., „SABARIA” kávéház. (D. u. 2–4 óra között.)<sup>16</sup>*

1900 körül néhány évig itt működik a Pincérek Szak- és Munkaközvetítő Egylete, valamint a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egylete és Jótékonyági Köre is.

Hogy Spitz Samu magyarosított-e Sugárra, vagy két vadonatúj bérlő került az üzletbe, nem tudni, de határozottan haladnak a korrallal:

*Sabária-Mulató*

*VII., Dohány utca 40. Nyár-utca sarkán.*

*Legmagasabb igényeknek megfelelő családi varieté.*

*1904. október hó 1-én (szombaton) úgy mint a következő napokon rendkívüli nagy nemzetközi „Varieté”.*

*Különlegeségi előadások Zitter J. Oszkár igazgatósága alatt.*

*18 elsőrangú műerő felépít 18*

*Kezdeté 8 órakor. – Zenzációs fényes diszmissor.<sup>17</sup>*

Október végén egy másik hirdetésből a fellépő műerők kiléte is kiderül:

*Sabária-Mulató.*

*VII., Dohány utca 40. (Nyár-utca sarkán.)*

*Ma és naponta rendkívüli nemzetközi*

*Varieté*

*művész előadás, Igazgató: Zitter J. Oszkár.*

*Szenzációs sikerű októberi műsor*

*Little Jósé Karabin*

*akropatikus [sic] átváltozó énekes és tánczos.*

*Fleurette Flóra*

*modern előadó szubrette*

*Szirmai Andor*

*magyar-német szalon komikus*

*Rienzi Mariska*

*essentriquo*

*J. Oser*

*szalonkomikus*

*Paula Dorée*

*nemzetk. énekesnő*

*Rybysle Adel*

*táncszubrette.*

*Az összes szerződötetett műerők fellépte. Naponta 2 kaczagató bohózat.  
Házi zenekar. Kezdeté 8 órakor<sup>18</sup>*

Ribizli Adél se lehetett kutya, de Rienzi Mariska nevéen pláne megakadhat a szemünk: Ady nagyváradi szeretője ő, akitől elkapta a szifiliszt. „Roppant testi-ség kiabált róla, és molett volt, hatalmas keblekkel és a szája rikített”, írja róla egy kortárs, női szemmel pedig: „Már ha megjelent a színpadon, a férfiközönség erősen megtapsolta. [...] afféle század eleji tipikus démon volt, nagy termetű, erős, kít egy kis csúfolódással »debellának« lehetne mondani; erősen befűzött termet, hatalmas domborulatokkal. Szerintem tíz évvel lehetett idősebb Adynál, úgy harmincnégy-harmincöt éves, de ehhez a korhoz képest már hervadt, arca ennek ellenére elég szép. Tűz mindenesetre volt benne; haja vörösre festett. Fekete, csipkés-flitteres szanzoneptruhája a kor divatja szerint földig ért, fején nagy fekete kalap, kalapján és szíve táján piros virággal.”<sup>19</sup>

Krúdy az *Ady Endre éjszakáiban* tanúsítja, hogy a költő a pesti Meteor kávéházban még találkozott démonával, aki sajátosan próbálta ismét maga felé hajlítani a szívét, nem teljesen eredménytelenül:

– *Maga engem Nagyváradon látott utoljára föllépni az orfeumban. Azóta nagyon sokat fejlődtem, haladtam, tanultam. Mondja, nem kíváncsi arra a produkcióra, amellyel dalaimat befejezni szoktam?*

*A réveteg költőnek felelni sem volt ideje, amikor Rienzi Mariska egyetlen ugrással a biliárdasztalon termett, mint valami színpadi emelvényen. [...] A művésznő meghajtotta a derekát, tenyerével a biliárdasztal közepére támaszkodott, és testét egyetlen lendülettel a levegőbe dobta.*

*Ott állott tótágast az ámuló költő előtt... Természetesen nadrág nélkül abban az időben sem jártak a művésznők.*

*A Meteorban nem nagy feltűnést szokott kelteni, ha egyik-másik művész vagy művésznő jókedvében bukfcencet vetett. Igen természetes dolognak látszott, hogy a testi ügyesség papjai és papnői a színpadon kívül is gyakorolták magukat. Rienzi kisasszony azonban méltóságáteljes szokott lenni, nem hányt cigánykereket akárkinek a kedvéért.*

*A kávéház ajtaján éppen belépő Zuboly és Kr. Gy. úr nagy elismeréssel nézték a művésznő produkcióját, Ady a megérkező vendégek tiszteletére is végképpen letette a ceruzát [...] A költő így szól barátaihoz:*

– *Ez a lány megérdemli, hogy asztalunkhoz hívjuk.*

– *Minek? Nem lehet tőle beszélgetni – mormogta Zuboly.*

– *Nagyon érti a borívást – dicsérte Ady a még mindig tótágast álló hölgyet.*<sup>20</sup>

*(Elágazások: gasztronómiai kínálat; szórakoztatóipar a kávéházban; zenekarok, női zenekarok, prostitúció)*

1906-os hirdetéseik azt hangsúlyozzák, hogy a kávéház a Népszavával szemben található, ami magyarázatot ad az üzlet mindvégig érezhető erős munkásmozgalmi kötődésére. Ez azonban nem volt elég a talpon maradáshoz. Nem győzzük követni a tulajdonosváltásokat: 1908 nyarától megint új gazdával, a szocialista munkások vélt igényeihez igazított névvel folyik a szórakoztatás:



*Minden este cigányzene hangversenyez. Elvtársak találkozó-helye.  
számos látogatást kér Neumann Izidor.<sup>21</sup>*

Egy másik hirdetésben Neumann „elvtársak és Good-Templárok”, vagyis a nemzetközi antialkoholista mozgalom tagjainak találkozóhelyének nevezi üzletét, ami egy éjjel-nappal nyitva tartó kávéház esetében nem tűnik jó döntésnek. És valóban, ez az intermezzo alig pár hónapig tart. Novemberben az artisták teljesen elfoglalják a terepet: „A Magyarországi Artista Egyesület, a mely tagjai sorában több mint 500 hivatásos artistát számlál, tagjai régi óhajának engedve, új egyesületi otthont rendezett be, a mely mint az egyesület hivatalos otthona »Artista Otthon-kávéház« név alatt VII. Dohány-utca 40. szám alatt (Dohány- és Nyár-utca sarkán) f. évi november 2-án, hétfőn ünnepélyesen megnyílik.”<sup>22</sup> A bérlők: Engländer és Markovits. (Ekkoriban a vak zongoristától a labdazsonglőröig, a magyar ruhácskában csárdásoszó leánykától a trágár kupléénekesnőig, a tűznyelőig vagy az eróművészig mindenkit artistának neveztek, aki a szórakoztatóiparban dolgozott.)

1910 januárjában Ernst Mihály tudósít az újabb változásról (és a célközönségről): „Értesítjük az összes szervezett munkásságot, hogy Dohány-utca 40, Nyár-utca sarkán levő Zala kávéházat a modern kor igényeinek megfelelően berendezve, a mai napon megnyitottuk s azon leszünk, hogy t. vendégeink jó italookról, ételekről és pontos kiszolgálásról meggyőződhessenek,

Szíves pártfogást kér Ernst kávé.”<sup>23</sup>

Ettől kezdve a kávéház „külön udvari helyiségében” rendszeresek a szakszervezeti és szocialista párti rendezvények. Ott székel a Magyarországi Festőművészek Szövetsége, ott szerkesztik az *Élelmezési Munkás* című lapot, ott próbál az „Ideál műkedvelő gárda”, gyűlésezik a Süteménykihordók Köre, de főleg ott járnak össze a sütőművészek, köztük egy törzsvendégnek számító péklegény: Nick Gusztáv, Mánás Elza gyilkosa. Ott is bukott le. (Ernst Mihályt is letartóztatták orgazdaságért, mert megvett egyet a rablott ékszerekből, de végül nem került börtönbe.) A rendőrség rajta is tartja a szemét az üzleten, rendszeresek az ellenőrzések. A *Népszava* felháborodott tudósítása szerint 1911 októberében „a rendőrség a Zala kávéházban razziát tartott. Sehol másutt, csak a Zala kávéházban, a Nyár- és Dohány-utca sarkán, ahol a munkanélküli sütőművészek tartózkodni szoktak. A munkanélküliek különösen az esti órákban jelennek itt meg, mert rendszerint este, amikor a sütőműhelyekben megindul a munka, szoktak sütőművészeket kiegészítőként alkalmazni innen a mesterek. A munkanélküliek közül sokan hetenként 3-4 napi időre kiegészítő alkalmazást nyernek erről a helyről, és ezzel elérik azt, hogy legalább nem kell koplalniok.”<sup>24</sup>

A lap izzó hangon számol be a vendéglői pincérek nagygyűléséről is: „A Zala-kávéház óriási termét csaknem zsúfolásig megtöltötték a megjelent éttermi segítők, bizonyosságul annak, hogy a vendéglős kutyaszövetség terrorizmusa nem képes megfélemlíteni az öntudatos éttermi segítők nagy tömegét, akik szilárdan kitartanak az osztályharc alapján álló szervezet mellett, mert tudatában vannak annak, hogy egyedül az osztályharc alapján álló szervezet az, amely az éttermi segítők minden tekintetben megvédi a munkáltatók túlkapásai ellen.”<sup>25</sup> Egy másik hasonló alkalommal 500 résztvevőről számolnak be.

Az osztályharc továbbra is békésen megfért a cigány- és katonazenével, miközben ismét új cégér és tulajdonos hívogat:

SAN REMO NAGYKÁVÉHÁZ  
VII, DOHÁNY-UTCA 40 (NYÁR-UTCA SAROK)

Naponta ½ 5 – ½ 7-ig KATONAZENE

*Estéknként BODRICS DEZSŐ (az öreg BANDA MARCI volt első segédprimása) teljes zenekarával hangversenyez. Figyelmes kiszolgálás! Polgári árak! Színházi társasvacsorák!*

*Szíves látogatást kér*

GROSZ ZSIGMOND

tulajdonos<sup>26</sup>

1914 januárjában a háztulajdonos kuglizópályákat és amerikai tekeasztalokat állít fel az alagsorban, amelyek „egyleteknek és más alkalmas összejövetelekre a legutányosabban bérelhetők. A termekben és a kávéházban 800 személy elfér.”<sup>27</sup> De még nincs vége: „Esperantista elvtársainkat ezúton is értesítjük, hogy folyó hó 7-étől kezdődőleg összejöveteleinket a »San-Remo« kávéház helyiségében (VII, Dohány-utca 40) vasárnaponként délelőtt. 10–12-ig tartjuk. Az esperanto iránt érdeklődő elvtársak ugyanakkor mindennemű érdeklődésre szíves fölvilágosítást nyerhetnek. A Magyarországi Esperantista Munkások Egyesülete.”<sup>28</sup>

1918 júniusában „újból megkezdni működését” az Ékszerészek Sport Clubja, alakuló ülésüket a San Remóban tartják.<sup>29</sup>

*Elágazások: a kávéház mint a legkülönfélébb egyesületek székhelye; munkásmozgalom és sport a kávéházban; a biliárd mint par excellence kávéházi játék*

Az első világháború éveiben nem történik semmi érdemleges, még egy szimpla gyilkosságot sem sikerült előbányásznom a hírekből. A San Remo csendesen, de sikeresen működik.

Alatta viszont zajlani kezd az élet – közvetve, de ez is a kávéház életképességét bizonyítja, hiszen egy „halott” hely szomszédsága semennyire se lett volna vonzó: a pincében megnyílik a Simplicissimus mulató. A névválasztást az azonos nevű bécsi kabaré ihlette, amelynek társulata többször is vendégszerepelt Budapesten – és valóban, hamarosan bekövetkezik valamiféle funkcióváltás: „Mattyasovszky Ilona átvette a Simplicissimus Kabarét (...) Művészi vezetése és a szenzációsan kibővített slágerműsor keretében személyesen is fellép. Szentiványi Kálmán konferál. Kezdeté esti 10 órákor. Asztalok rendelhetők; Telefon: József 125-17. Belépődíj nincs. Tánc!”<sup>30</sup>

A *Magyar Színművészeti Lexikon* a megnyitás dátumát pontatlanul közli, de – az alapító Mattyasovszkyt kifejejtve – felsorolja a társulati tagokat: „igazgató: Lovászy Károly. Tagok: Felhő Rózsai, Szentiványi Kálmán, Molnár Dezső, Tamás Lajos, Kun Sándor, Kiss József, Berkó Ferike, Fáy Valéria, Kende Mária.”

Nyáron is nyitva vannak, hirdetésük alapján kifejezetten számítanak a Pesten élő külföldiekre és az ekkoriban elég kevés turistára: „Minden este 10 órától nagy varieté-est. Szólók. Táncok. A zongoránál Noldi zongorahumorista, Budapest kedvence ül. Direktriz Lola Allemand. On parle francais. Si parla italiano. English spoken.”<sup>31</sup>

Mattyasovszky (Fraknoi) Ilona (1892–1943) az első magyar némafilm-sztárok egyike, 1913-ban már főszerepet játszik. Az első világháború alatt főként az



Astra filmgyár foglalkoztatja. A Tanácsköztársaság idején a filmdirektórium tagja. Talán emiatt nem kap munkát a 20-as évek elején? Filmiskolát nyit férjével, a rendező, forgatókönyvíró Bolváry Gézával, majd 1926-ban Bécsbe, onnan Berlinbe, végül Münchenbe vándorolnak. Német filmekben is sikerrel szerepelt. Budakeszin hunyt el 51 évesen.

1922 decemberében a hatóságok három alagsori helyiségben működő kabaré (az EMKE, Nagy Endre kabaréja és a Simplicissimus) működési engedélyét indoklás nélkül bevonták. Az artisták tiltakozása nyomán hamarosan visszakoztak, de a Simpli vendégköre (ha volt ilyen) nem tért vissza. A kabaré másfél év kínlás után megszűnt. Mulatóként viszont 1923-ban is működik, mert szerepel azoknak a vendéglátóhelyeknek a listáján, ahol szolgálaton kívüli rendőrtisztek nem tartózkodhatnak egyenruhában,<sup>32</sup> majd kis szünettel ismét feltámad („a volt Simplicissimus helyiségei mint bar ismét megnyíltak. Kolozsvár kávéház VII, Dohány ucca 40. Ma, szombaton záróra 5 óra reggel<sup>33</sup>), de ebben a minőségében sem hoz semmi izgalmat: az egyetlen tudósítás arról szól, hogy egy mocsárrészeg egyetemistának pont egy ökölvívó bajnokba sikerül belekötnie, aki szakszerűen kiüti. A továbbiakról a sajtó nem ad hírt, a felek nyilván kibékültek.<sup>34</sup>

A szálloda 1923 májusától a hivatalosan csak november 20-án megalakuló Orient Szálloda Bérló Rt. neve alatt, Orientként működik tovább. Kávéháza ekkor kapja a Kolozsvár nevet.

*Elágazások: kávéház és kabaré szimbiózisa, európai előképek; a kávéház-látogató szabályai és tilalmai a fegyveres testületeknél*

## Kolozsvártól az államosításig

■ Hány neve is volt ennek a boldogtalan üzletnek 1874-től 1923-ig, egy híján ötven év alatt? Vagy tíz. Ehhez képest valóságos csoda, hogy Kolozsvárként az utolsó pillanatig, az 1949-es államosításig, azaz 26 évig ki fog tartani.

Mi indokolhatta ezt a névadást? Ha végigpillantunk Pest-Buda és Budapest 19–20. századi kávéháznevein,<sup>35</sup> a földrajzi nevet viselők között meglepően kevés a magyar, még kevesebb az erdélyi. Ide sorolható két rövid életű Erdélyi kávéház, a Transilvania, a Maros, a Vajda-hunyad meg közvetve az EMKE (az alapító, Wassermann Jónás jelentős összegekkel támogatta is az Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületet). Nagyjából ennyi, slussz.

Hanem 1923-ban járunk, három évvel Trianon után. A Magyarországra menekült mintegy 350-400 ezer ember többsége Budapesten próbált letelepedni. Kolozsvárról mintegy tízezren jöttek el.<sup>36</sup> Ahogy a Szeged, a Debrecen, a Kecskemét, a Szerb vagy az Alföldi, a Kolozsvár is vonzhatta az onnan érkezetteket. De azt se felejtjük el, hogy ha a fehérterrornak már vége lett is, az antiszemitizmusnak nem. Rendszeresek az atrocitások, amelyek színhelye gyakran kávéház. A Dohány utca pedig a zsidónegyed egyik főutcája. Innen nézve sem volt rossz ötlet az új cégér: ha egy suhanchordának netán zsidóverésre szottyán kedve, nyilván nem a Kolozsvárba fordulna be először.

Az új névvel megint az Artista-korszak hangulata tér vissza, nem is a legártatlanabb formában. A kávéházak ősidők óta fontos terepe voltak a kábítószerfogyasztásnak. Az *Arcanum* portálon 200-nál is több olyan cikket találtam, amelyekben a kor divatos szereinek (kokain, ópium, heroin, morfium) kávéházi használatáról van szó. A Kolozsvár esetében viszont még többről.

„[...] A nemrégiben leleplezett kokainbanda három tagja megszökött és a rendőrség tudomása szerint újabb csempésző társaság szervezéséhez láttak. Külföldi és a fővárosban szereplő parkettáncosokat akartak céljaiknak megszerezni, mert ezeknek bőséges alkalmuk van az éjszakai életben ennek a súlyos idegméregnek árusítására. A mérget Bécs és Bukarest között hajón csempészték, a társaság vezetője Roth Rudolf román illetőségű ember volt, akinek Mátyás Manó ügynök és Krausz Fülöp, a Kolozsvár-kávéház trafikosa voltak társai. A detektívek Rothot pénteken tettenérték, amikor a Kolozsvár-kávéházban társainak kokaint osztogattott. [...] A detektívek a társaság tagjainak lakásán házkutatást tartottak, amely nem várt bőségű eredménnyel járt, mert kokainon kívül rengeteg Darmolt, aszpirint, morfiomot és egyéb gyógyszereket találtak, amelyeknek többszázmillió korona az értékük. Valamennyiüket előállították a főkapitányságra.”<sup>37</sup>

Sajnos étlap nem maradt fenn, de egy bulvárcikkből kiderül, hogy a kávéház konyhája már hajnalban készenlétkben állt: „... reggel ötör... itt kapható a legjobb korhelyleves. Ezért olyan népszerű ez a kávéház nem csak artistakörökben, hanem a mulató társadalom minden rétegében. Még a riff-kabilok is ide járnak. Az a 8 darab igazi riff-kabil, akik esténként egy ismert varieté-mulató műsorában lépnek fel, mint »nagy-gázsis« fő attrakciók.”<sup>38</sup> (Három algériai artista a Denevér mulató művésznőivel szórakozva reggel 7-kor összetűzésbe keveredett egy magyar vendéggel, de az affér elsimult. Óh, Rejtő Jenő, óh, békés pesti multikulti...)

Az 1925-ös esztendő utolsó szenzációját egy 14 éves kereskedőinas hozza, aki a kávéházban karácsonykor fölvégja a karján az ereket. (Szerencsére nem lett komoly baja. De mit keres ott az a kiskamasz egyedül??)

1926 őszén újabb öngyilkossági kísérlet színhelye a Kolozsvár: egy zenész mérget iszik. Az *Esti Kurír* újságírója a kávéházban összeszedett pletykákból és félinformációkból csudálatos rémregényt kerekít. A felgyógyult fuvolista helyreigazítást tesz közzé, ekképpen: „Lapjuk folyó hó 15-i számában »A művész úr, akinek Párizsban és Londonban virágokat szórtak a lába elé, ma hajnalban szublimátot öntött a feketekávéjába, mert elbocsátották a moziból, ahol fuvolázott« cím alatt megjelent cikkre vonatkozólag kijelentem, hogy nőtlen ember vagyok, és sem az Angyalföldön, sem másutt gyermekem nincs. A Kolozsvár kávéházban [az] öngyilkos kísérletet megelőzőleg soha meg nem fordultam, és így mindaz, amit a cikk ezzel összefüggésben közölt, hogy tudniillik, hogy ott Juci nevű vagy más nőbe szerelmes lettem volna, vagy ezen az estén bármelyikkel többet törődtem volna s valamelyiknek kezet csókoltam, a valóságnak meg nem felel. Valótlan, hogy a moziból, ahol játszottam, elbocsájtottak, miután moziban soha nem játszottam. Én kilenc éven át Fricsay Richárd főzeneigazgató vezetése alatt álló katonai zenekarban, egy évig a magyar királyi Operaház zenekarában és ezután a mai napig a Városi Színház zenekarában első szólófuvolásként voltam szerződötve. Rendes tagja vagyok az Országos Magyar Zenészsövetségnek. Valótlan, hogy nem tudni miből élek. Tisztelettel Korchovszky József, a Városi Színház tagja.”<sup>39</sup>

*Elágazások: üzletnévadási stratégiák; a kávéház mint harctér; kábítószer és kávéház; gyerekek a kávéházban; a kávéház mint információs bázis, a hírek hitelessége*

A Kolozsvárnak érdekes a nappali arca is: különtermében működik a XIII. számú szocialista pártkör, ahol az 1920-as évek közepén rendszeresen tart előadásokat Kéthly Anna, Szakasits Árpád és több más baloldali munkásvezér,

1931-ben pedig velük párhuzamosan itt tartják nagygyűlésüket „a nyugdíjas és végkielégített csendőrök és rendőrök”. Ez év nyarán jelenik meg ez az álláshirdetés: „RUHATÁR, erős menetelű kávéházban kiadó. Bővebbet Dohány ucca, Kolozsvár kávéház főpincérénél”.<sup>40</sup> (Ugyanekkoriban a kávéházban „úri és női fodrászüzlet” is működik – egy későbbi hirdetésben kínálják a bérleti jog átadását. Ez nem példa nélküli Budapesten, de csak nagy, éjjel-nappal sok vendéget fogadó helyekre volt jellemző.)

Az „erős menetelt” mégis inkább az esti forgalom biztosíthatta. Ebből a korszakból sajnos alig maradt olyan hirdetés, amelyik a fellépők kilétéről is tájékoztat, de azért itt vannak a külföldről visszatért, „örökké hangulatos és mókás szalon-jazzt” játszó Hlaszny-fiúk (nem derül ki, hányan, de húsz hangszeren játszanak).<sup>41</sup> Hlaszny Béla a két háború közti jazzélet tehetséges és népszerű alakja, sok felvétele – köztük hangosfilm is – fennmaradt. Szaxofonozott is, de elsősorban remek tangóharmonikás volt.<sup>42</sup>

Nagyon érdekes a következő hirdetés: „Németországban betiltották a cigányzenét és a jazzt. A hamburgi rádiónak sok éven át közkedvelt műsorszáma volt Bakos Guszti elsőrendű kombinált jazz-zenekara. Most kénytelen volt ő is hazatérni. A Kolozsvár-kávéház [...] nagy áldozatot hozott, hogy megszerezze – és ezentúl minden este a fenti kávéházban játszik.”<sup>43</sup> A 20-as években Bakos Guszti még 14 tagú cigánybandájával lép fel Budapesten, itt pedig, lám, jazz-zenészként térnek haza. A korszakban természetes, hogy a kávéházi zenekarok mindent játszanak, de amiért a faszálódó Németországból el kell jönniük, az borzasztó újdonság.

A Kolozsvár az 1930-as években a sajtóban alig reklámozza magát – de nicsak, milyen ügyesen megtalálja célközönségét egy másik terepen! „*Beülünk egy szép filmbe, elandalodva élvezzük a gépirókisasszony, kiszolgálókisasszony, mannequin-kisasszony, ruhatervező kisasszony, kémkisasszony, vagy rovottmultu kisasszony szerelmi regényét a bankvezérrel, áruháztulajdonossal, gróffal, herceggel, tábornokkal, vagy milliomossal. Az első résznek vége. Szünet. A buffetben egy pár friss virstli tornával és kenyérrrel 50 fillér.*

*Odafordulunk szomszédunkhoz, hogy a látottak feletti impressziókat kicseréljük, de mielőtt kinyithatnánk szájunkat, egy öblös, mérges férfihang parancsolólag ránk förmed:*

*Mindenki jól mulat,  
Remek a hangulat  
A Dohány-utcában,  
A Kolozsvár-kávéházban.*

*A vásznon megjelenik a Dohány-utca képe, mint valami pesti Rue de la Paix, tornyos palotáival, elegáns üzleteivel, teliholddal, – amely esetleg süt a Dohány-utczára és a Dunával, mely, tudtommal, messze elkerüli.”<sup>44</sup>*

1936-tól a kávéház megint félhivatalos zenészközpontként működik: „Szalon és jazz zenészek, zenésznők, zenészügynökök találkozó helye: Kolozsvár kávéház Dohány u. 40. Zenészárok, díjtalan próbaterem”<sup>45</sup>

És nemcsak ők, hanem a pincérek is újból ide gyűlnek egy azóta megoldatlan problémával:

„Az Országos Borraivalóellenes Liga előkészítő bizottsága felkéri a csatlakozni kívánó egyesületeket, valamint az egyes belépni óhajtókat, hogy ebbéli szán-

dékukat levélben vagy levelezőlapon bejelenteni szíveskedjenek. Tagsági és beiratási díj nincs. Budapest, Dohány ucca 40, Kolozsvár-kávéház különterme. Telefon: 425-17.”<sup>46</sup>

Mindeközben éjjel-nappal pezseg a legcivilibb üzleti élet. Az 1930-as években feltűnően sok az olyan apróhirdetés, amelyben a kínált portéka iránt a Kolozsvár kávéházban lehet érdeklődni. A javak között szerepel lombardhitel, túraautó, perzsaszőnyeg, dobermann, csillár, mesterhegedű és briliáns („csak privátnak”) – a Kolozsvár jó néhány kereskedelmi ügynök törzshelyének is mutatkozik. Ami az erkölcsöket illeti: „megismerkedne szórakozás céljából független urinővel egyetemi hallgató. »Laci«, Dohány-u. 40, kávéház.”<sup>47</sup>

A többi – már ami a sajtóbeli megjelenéseket illeti – néma csönd. A kávéház 1944–45-ben a gettó területére kerül. De még kinyit. 1945 őszén szórakozóhelyként hirdet. És minden látható előzmény nélkül, közvetlenül az államosítás és a végleges bezárás előtt, 1949 őszén rövid ideig itt működik a Budapesti Sakk-kör.<sup>48</sup> Aztán matt, mint a többinek.

## ■ JEGYZETEK

1. Marcel Mauss: *A test technikái*. Szociológia és antropológia. Bp., 2000 425. skk.
2. Richard van Dülmen: *A történeti antropológia a német társadalomtörténet-írásban*. In: Vári András (szerk.): *A német társadalomtörténet új útjai*. Bp., 1990. 100.
3. Paul-André Rosental: *A „makro” felépítése a „mikroszinten” keresztül: Frederic Barth és a microstoria*. In: Czoch Gábor – Sonkoly Gábor (szerk.): *Társadalomtörténet másképp. A francia társadalomtörténet új útjai a kilencvenes években*. Debrecen, 2000. 71.
4. Carlo Ginzburg: *A sajtó és a kukacok*. Bp., 1991. 20.
5. Pesti Hírlap 1889. március 30. 6. Herein nekrológja
6. Budapesti Hírlap 1912. április 24. 12.
7. Köztelek 1912. október 9. 2712.
8. törzsvendégek
9. Ebben Balla biztosan téved: a kávéház cím viseléséhez legalább két biliárdasztalnak lenni kellett.
10. Friedmann Móric (1826–1891) 1857-től volt a pesti hitközség főkántora.
11. Fővárosi Lapok 1882. p. 1865–1866.
12. *Törvényészeki csarnok. Pofozkodó kortések*. Budapesti Hírlap 1884. szeptember 19. 2.
13. Borszem Jankó 1896. február 23. 15. és pár hétig rendszeresen
14. Budapesti Hírlap 1897. január 26. 15.
15. Magyarország 1900. november 3. 18.
16. Zenészek Lapja 1902. június 25. 8.
17. Magyarország 1904. október 1. 16.
18. Magyarország 1904. október 25. 16.
19. Fehér Dezsőné, idézi Péter I. Zoltán: *Akítől Ady a „mérgezett csókot” kapta*. <http://www.varad.ro/akitoly-adya-a-mergezett-csokot-kapta/> utolsó letöltés 2018. 06. 20.
20. Krúdy Gyula: *Ady Endre éjszakái*. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Krudy-krudy-gyula-munkai-1/irodalmi-kalendarium-iroi-arcepek-12314/ady-endre-12CF7/ady-endre-ejszakai-12D85/pesten-es-vidéken-12FBB/> utolsó letöltés 2018. június 10.
21. Népszava 1908. szeptember 18. 11.
22. Az Újság 1908. november 1. 21.
23. Népszava 1910. január 21. 16.
24. Népszava 1911. október 12. 10.
25. Népszava 1910. június 23. 13.
26. Népszava 1912. február 8. 14.
27. Népszava 1914. január 25. 23.
28. Népszava 1915. február 7. 10.
29. Sporthírlap 1918. június 10. 2.
30. 8 órai újság 1922. január 11. 4.
31. Magyarország 1922. augusztus 9. 7.
32. 8 órai újság 1923. március 29. 6.
33. Az Est 1924. március 2. 2.
34. *Bokszbajnok és egyetemi hallgató hajnali afférja egy mulatóban*. 8 órai újság 1927. szeptember 16. 7.
35. Névtani szempontú vizsgálatokra lásd Havas Péter munkáit: *Budapesti kávéháznevek az első világháborútól a Tanácsköztársaság időszakának végéig*. Névtani értesítő 2005. 213–221.; <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/11570>  
<http://mnytud.arts.unideb.hu/nevtan/ne/szamok/28/ne2815hp.pdf>
36. Varga E. Árpád: *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája (1850–1992)*  
<http://varga.adatbank.transindex.ro/?pg=3&action=etnik&id=5291> utolsó letöltés 2018. június 20.

37. Népszava 1925. október 11. 15.
38. Esti Kurír 1925. november 19. 8.
39. Esti Kurír 1926. október 24. 15.
40. Pesti Napló 1931. július 24. 24.
41. Magyarország 1931. március 29. 12.
42. Lásd például Kurutz Márton: *Könnyűzene és muzikalitás a magyar filmekben, (a kezdetektől 1945-ig)* <http://epa.oszk.hu/00300/00336/00008/zene24.htm> utolsó letöltés 2018. június 27.
43. 8 órai újság 1933. október 5. 7.
44. Hatvany Lili: *Panaszkönyvből*. Színházi Élet 1932. 27. sz. [június 19–26.] 10–11.
45. Az Est 1936. augusztus 26. 4; Magyarország 1936. szeptember 2. 2.
46. Friss Ujság 1934. április 11.
47. Ujság 1935. október 11. 16.
48. Dr. Vajda Árpád: *A Budapesti Sakk-kör rövid története. Az utolsó évek (1939–1951)* Magyar Sakkélet 1965. március. 49.

